

УНІВЕРСАЛІЗМ ПІАНІСТА ЯК ПРОФЕСІЙНИЙ ІМПЕРАТИВ

Лі Пінгін,

аспірант кафедри музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0003-7961-5496

Стаття присвячена окресленню провідних векторів універсальності сучасного піаніста. Наукова новизна статті полягає в обґрунтуванні творчого універсальності як імперативу сучасної професійної діяльності піаніста. Висвітлено такі прояви універсальності, як: перманентна спрямованість піанізму на створення універсального образу музичного твору як цілісного єднання світів виконавця та композитора, минулого та сьогодення музичного мистецтва; стилізований плюралізм виконавських модусів – настанов історично інформованого виконавства, бетховеніанського та моцартіанського виконавських векторів та тенденції створення піаністами нових стилізованих вимірів, відповідних до новачності сучасного музичного мистецтва. Наголошено на значущості системних вимірів універсальності піаніста, що детерміновано багатовимірністю виконавської та педагогічної діяльності, системністю явища фортепіанної школи та її дихотомічною спрямованістю на репрезентацію національних мистецьких світів і крос-культурну комунікацію. Висвітлено універсальність поліфункціональної діяльності концертмейстера, основою якої є єдність педагогіки, виконавства та психології, а також універсальний професійний тезаурус. Обґрунтовано, що діджиталізація сучасної педагогічної і виконавської діяльності формує нові виміри універсальності концертмейстера, пов'язані з модуляцією в онлайн формат та імперативною потребою володіння технічними навичками при збереженні творчої емпатії, спрямованості на толерантне, гармонійне поєднання індивідуального та колективного начал, єднання творчих світів. Відзначено актуалізовані на межі XX–XXI ст. традицію уявлення громадянської, національної компоненти самопрезентації виконавця та формування векторів універсальності піаніста, що зумовлені значущістю культурної дипломатії, спрямовані на створення сучасного іміджу України, репрезентацію національних аксіологічних систем та інтенсифікацію крос-культурного діалогу шляхом промоції української фортепіанної музики, створення спільних мистецьких проєктів, мультимедійних проєктів тощо.

Ключові слова: творчий універсальність, інструментальне виконавство, фортепіанне виконавство, фортепіанна музика, стиль, жанр, тезаурус.

Li Pingting. Pianist's universalism as a professional imperative

The article is devoted to the identification of the leading vectors of the universalism of the modern pianist. The scientific novelty of the article lies in the substantiation of creative universalism as an imperative of the modern professional activity of a pianist. The article highlights such manifestations of universalism as: pianism's permanent focus on creating a universal image of a musical work as a holistic union of the worlds of the performer and the composer, the past and the present of musical art; stylistic pluralism of performance modes – the guidelines of historically informed performance, Beethovenian and Mozartian performance vectors and the tendency of pianist to create new stylistic dimensions corresponding to the innovativeness of contemporary musical art. The importance of the systemic dimensions of the pianist's universalism is emphasized, which is determined by the multidimensionality of performing and teaching activities, the systemic nature of the piano school phenomenon and its dichotomous focus on the representation of national artistic world and cross-cultural communication. The universalism of the concertmaster's multifunctional activity, based on the unity of pedagogy, performance and psychology, as well as the universalizing professional thesaurus, is highlighted. It is substantiated that the digitalization of modern pedagogical and performing activities forms new dimensions of the concertmaster's universalism associated with the modulation into the online format and the imperative need to master technical skills while maintaining creative empathy, focus on a tolerant, harmonious combination of individual and collective principles, and the unity of creative worlds. The author notes the tradition of emphasizing the civic and national components of the performer's self-presentation and the formation of vectors of the pianist's universalism, which were actualized at the turn of the XX – XXI centuries, aimed at creating a modern image of Ukraine, representing national axiological systems and intensifying cross-cultural dialogue through the promotion of Ukrainian piano music, creating joint art projects, multimedia projects, etc.

Key words: creative universalism, instrumental performance, piano performance, piano music, style, genre, thesaurus.

Вступ. Осмислення сутності та специфіки творчої універсальності самореалізації музиканта є одним із наріжних каменів сучасної музикології, у дискурсі якої універсальність творчої особистості визначається як маркер культури постмодерну та постсучасності [5, с. 163]. У проєкції на царину фортепіанного мистецтва питання універсальності визначаються в онтологічному та феноменологічному ракурсах. Постаючи у контексті культури Нового часу та зберігаючи іманентну актуальність у параметрах культури Новітнього часу – згортаючи історико-культурний, художній досвід в універсальну

цілісність, мистецтво піанізму демонструє і системну універсальність, маючи своєю основою «чотири константні детермінанти, а саме – інструмент, школу, фортепіанну літературу, виконавця-піаніста» [3, с. 154], і стилізований багатовимірність у діях та синхронії, і діяльнісну багатовекторність, позначену зокрема актуалізацією соціально-просвітницького, культурно-дипломатичного компонента.

У різних дослідницьких ракурсах до широкого кола питань, пов'язаних із проблематикою універсальності творчої особистості піаніста, звертаються

В. Артем'єва [1], А. Генкін [3], Ю. Зубай [5], О. Коменда, Е. Михайлова [8], С. Соланський, Фен Їжань [11], М. Чернявська та К. Тимофєєва [12], Л. Шевченко [13]. Специфіку концертмейстерської діяльності піаніста досліджують такі науковці, як Н. Бойко, Н. Інютчкіна, А. Калашнікова [6], Т. Молчанова, В. Пірус [9]. Питання культурної дипломатії, як однієї з потужних сфер репрезентації досягнень національної культури, зокрема і піанізму, у світовому просторі висвітлюють М. Кушнарєва [7], О. Рєдє [10].

Проте, попри увагу до специфіки різноманітних царин піанізму, актуалізацію дослідження його системної та діяльнісної плюралістичності, унівесалізуючі виміри мистецтва піанізму не набули вичерпного, всеохопного висвітлення в музикології у феноменологічному й онтологічному ракурсах. Перманентне, детерміноване соціокультурними чинниками, розширення діяльнісних параметрів самореалізації піаніста, відкритість до формування її нових модусів, а також специфіка сучасної художньої практики та сучасного музичного мислення та мовлення, що автономізують постать виконавця, певним чином дисонують із рівнем опанування проблеми універсальності піаніста на рівні наукової рефлексії. Необхідність усунення такого дисонансу шляхом виявлення параметрів універсальності творчої постаті сучасного піаніста зумовлює **актуальність** статті.

Мета статті полягає в окресленні провідних векторів універсальності у творчій діяльності піаніста на межі ХХ–ХХІ ст.

Матеріали і методи. Матеріалом статті є дискурс музикознавства щодо специфіки прояву універсальності у творчій діяльності представників сучасного мистецтва піанізму, а також художня практика, що увиразнює його специфіку.

Результати. Характеризуючи специфіку стильових обріїв фортепіанної культури України ХХ ст., Л. Шевченко наголошує, що «виконавська гармонізація протилежностей авторського композиторського смислу з актуальною виражальною якістю сьогодення завжди спирається на довіру до генія композитора, складна метафора образів якого неодмінно виводить на симультанні стильові показники виразної множинності, в якій завжди знайдеться місце для подання значимості, викликаній до життя сьогохвилинним “оCLIком часу”» [13, с. 311]. Зазначимо, що така виконавська гармонізація світів композитора та виконавця і – як результат – творення піаністом образу твору, у якому в універсальну цілісність поєднані ці світи, та водночас в актуалізуючому вимірі поєднані культурна, художня пам'ять минулого та сучасність, є перманентним та іманентним дороговказом буття мистецтва піанізму.

З такого погляду визначимо як один із перманентно важливих модусів універсальності піаніста, що зумовлює його статус як професійного імперативу, спрямованість на відродження значущості музичного доробку минулого. Започаткований в контексті романтичної парадигми світобачення та інтенсифікований у параметрах сучасної культури, ренесанс зокрема бароко-

вого музичного мистецтва природним чином зумовив і актуалізацію «універсального типу музиканта барокової доби, який ніколи не обмежувався одним видом діяльності» [1, с. 463].

Однак стильові виміри історично поінформованого виконавства – при всій їх значущості – нині є лише одним із компонентів складної стильової панорами піанізму. Перманентна надмасштабність жанрово-стильових, мовних, виразових обріїв фортепіанної музики, з одного боку, та з іншого – потреба у формуванні мобільної, креативної, конкурентоздатної творчої особистості (в умовах специфіки функціонування сучасного музичного, зокрема й виконавського мистецтва) зумовлюють необхідність розширення репертуарного кола. Як його провідні спрямування науковці визначають: «розширення творчості конкретного композитора в межах авторських доробків,нова музика, нещодавно створена композитором, ...створення національного культурного продукту» [12, с. 60]. Зазначимо, що репрезентація новітніх творів, позбавлених еталонних версій та закріпленого на рівні перцепції «образу твору», фактично нівелює усталені стильові горизонти виконавства, раніше позначені значущістю бетховеніанського та моцартіанського векторів. Новаційність жанрово-стильових параметрів музичного твору, значущість концепції «відкритого твору» та емансипація творчої постаті виконавця стають комплексним детермінантом делегування піаністу повного права формування нових, мобільно змінюваних, особистісно зумовлених стильових вимірів діяльності, універсальність сполучення яких є імперативом та заporукою сучасної самореалізації.

Універсалізуючі виміри діяльності піаніста вбачаються не тільки у стильовій площині виконавського мистецтва. Первинний плюралізм мистецтва піанізму дослідниками пов'язується з його перманентною багатимірністю, компонентами якої є «сольне виконавство, концертмейстерство та камерно-ансамблеве музичування» [5, с. 5], композиторський та педагогічний модуси діяльності.

Універсальна специфіка педагогічного компоненту мистецтва піанізму, увиразнена у феномені фортепіанної школи, вбачаються нами насамперед у її системних засадах. А. Генкін визначає фортепіанну школу як «багатофункціональний організм, що вбирає в себе широке коло завдань: від навчання гри на фортепіано, поведінки за роялем до виховання та почуття стилю від формування традицій до їх утримання та забезпечення безперервності розвитку піаністичної культури» [3, с. 162]. Закцентуємо і значущість перманентної орієнтованості фортепіанної школи на закарбування іманентної, зокрема й національної специфіки і таким чином позиціонування національної культури у світовому просторі. Це демонструють у ХІХ ст. віденська, лондонська та паризька школи піанізму, які при власних виконавсько-стильових особливостях, зумовлених органологічною специфікою різновидів фортепіано, перебували у тісному творчому комунікуванні, підґрунтям якого була віртуозна домінанта виконавства, панування «бли-

скучого виконавського стилю [8, с. 73]. Це демонструє у контексті Новітнього часу і еволюція китайської фортепіанної школи – зокрема полінаціональні принципи «унікальної школи Чжоу Гуанжень, що сформувалися під впливом китайської, французької, італійської, німецької, угорської, ... та чеської фортепіанних шкіл, сприяли формуванню універсальності її педагогічного стилю та сходженню до вищих форм професіоналізму» [11, с. 4–5].

На наш погляд, саме на перетині системних засад, спрямованих на досягнення універсальної мети – єдності творчих світів педагога-майстра, творчого наставника та учня, дихотомії національної маркованості фортепіанних шкіл та їх тяжіння до культурної комунікації – виявляється первинний, атрибутивний універсалізм мистецтва піанізму, що в такий багатовимірності стає детермінантом і безперервності онтосу фортепіанної культури, і перманентної актуальності як чинника формування цілісного сучасного культурного, художнього простору.

Додаткові виміри універсалізму складаються в контексті концертмейстерської діяльності як однієї з домінантних сфер піанізму, позначеної «поліфункціональністю та багатовекторністю» [6, с. 36]. Творча співпраця із виконавцями – вокалістами та інструменталістами зумовлює необхідність володіння концертмейстером надмасштабним професійним тезаурусом. З одного боку, це комплекс знань, що охоплює специфіку виконавського апарата вокаліста та органології, технічної, тембрової специфіки інструментів, а також комплекс виконавських навичок, що забезпечує гнучку та мобільну зміну засобів виконавської виразності. З іншого боку, науковцями тезаурус концертмейстера визначається як складна система, «основою якої постають загальний, музичний, виконавський тезауруси, а, умовно, надбудовою – знання щодо: 1) специфіки концертмейстерської діяльності відповідно до сучасних умов функціонування та сфер застосування; 2) професійних шляхів, засобів, умінь і навичок її успішної реалізації в різних умовах і сферах; 3) репертуару відповідно до сфери діяльності та її умов» [6, с. 37]. Особливої багаторівневості необхідного у контексті концертмейстерській діяльності надає і необхідний синтез музичного, педагогічного та психологічного вимірів [9, с. 121], що слугує однією з підвалин професійної імперативності універсалізму піаніста.

Проте сучасні реалії вимагають від піаніста-концертмейстера умасштаблення універсалізуючих вимірів діяльності. Це виявляється в актуалізації формування раніше незнаних у контексті професійної діяльності компетентностей, пов'язаних з опануванням цифрових технологій у зв'язку з модулюванням педагогічної і виконавської діяльності в дистанційний формат. Можемо констатувати формування нового вектору універсалізму як необхідної основи сучасної професійної діяльності, яка перманентно спонукає до оволодіння технічними навичками, до вільної орієнтації в алгоритмах проведення колективних репетицій в онлайн форматі тощо.

Проте у таких діджиталізованих умовах не втрачає значущості один із головних показників концертмейстерського мистецтва – особливий аспект універсалізму, пов'язаний з винятковим значенням творчої емпатії. Свідома, осягнена на когнітивному, інтелектуальному рівні та відпрацьована на технічному, операційному рівні творча позиція концертмейстера, у якій гармонійно поєднується індивідуальне та колективне начала, урізномбарвлює універсалізуючі виміри піанізму виконавською толерантністю та стає основою самовизначення піаніста як рушійної сили єднання різних творчих виконавських світів.

Активний крос-культурний полілог межі ХХ–ХХІ ст. є основою формування новаційного спрямування в універсальному професійному бутті піаніста. Акцентуація науковцями думки, що «мова, культура, історія, зрештою, ідентичність якраз і є тим матеріалом, на який спираються саме «м'яка сила» та культурна дипломатія» [7, с. 36], фіксує значущість місії музикантів у створенні сучасного іміджу держав та репрезентації національних аксіологічних систем, а також у «налагодженні дієвих культурних контактів зі світовою культурною спільнотою» [10, с. 153]. Зазначимо, що сучасна музикологія позначена визнанням значущості просвітницької ідеї та громадянської забарвленості проявів нової універсальності митця [2, с. 10], що мають глибоку національну вкоріненість. Традиція активної промоції національного піанізму сягає поч. ХХ ст. – зокрема творчості Любки Колесси, яка «скрізь представлялася саме як українська піаністка, а деякими своїми вчинками, як зокрема, відомим виступом в українському національному костюмі з виконанням творів Барвінського та Нижанківського на Лондонському телебаченні (1937) маніфестувала свою національну приналежність. ...виробила власний індивідуальний стиль і образ в інтерпретації фортеп'янной класики, і цей стиль та образ асоціювався для слухачів з образом України, а в грі піаністки вони чули (і не безпідставно) своєрідність українських національних інтонацій» [4, с. 62–63].

Цю традицію продовжують сучасні українські піаністи, спрямовані на промоцію музичного образу України у світі. Прикладами слугують концерти фортепіанного дуету О. Зайцева та Д. Таванця (Kyiv Piano Duet), які у березні 2023 р. у Швеції репрезентували твори сучасних українських митців – О. Безбородька, М. Шведа, Б. Сегіна, З. Алмаші. Виконання твору «Au vent sur la pointe des pieds» М. Шалигіна відомим піаністом А. Барішевським у благодійному концерті «Світло в темряві II» у березні 2025 р. у театрі «Корсо» (Гаага) стало актом виявлення громадянської позиції митців.

Як один із ключових засобів формування та промоції образу сучасної України у світовому культурному просторі науковці визначають «збільшення ступеня креативності та інноваційності дизайну заходів та подій для урізноманітнення форм та характеру діяльності в царині культурної дипломатії» [7, с. 47]. Варіантами такої креативної репрезентації українського піанізму

є спільний проєкт піаніста Олексія Ботвінова та турецького перкусіоніста Бурхана Очала «Перезавантаження» та створення зі скрипалем Д. Хоупом програми з творів В. Сильвестрова, що стала фактично єдиним диском представника українського виконавського мистецтва, записаним найавторитетнішою рекординговою європейською компанією «Deutsche Grammophon». О. Ботвінов є й засновником мультимедійного проєкту PIANO LIGHT SHOW – унікального синтезу фортепіанного виконавства з новітніми візуальними технологіями (що був показаний зокрема у Дюссельдорфі), який відбив співзвучність сучасного національного фортепіанного виконавства пошукам академічним музичним мистецтвом новачієних шляхів функціонування.

Висновки. Творчий універсализм, маркуючи постать сучасного піаніста, на межі ХХ–ХХІ ст. має основою комплексну єдність провідних векторів, що зумовлює його статус імперативу професійної діяльності. Базове значення має перманентна спрямованість піанізму на творення універсального образу музичного твору, у якому в цілісність поєднуються світи виконавця та композитора та водночас минуле та сучасне музичного мистецтва. Сильові виміри універсализму окреслюються панорамою виконавських спрямувань, компонентами якої є актуалізовані сучасною культурою настанови історично інформованого виконавства, бетховеніанський та моцартіанський виконавські вектори та новітні, індивідуалізовані виконавські стилістики, детерміновані новачієністю музичної мови, мовлення та виразовості.

У системному вимірі універсализм піаніста окреслюється багатовимірністю виконавської та педагогічної діяльності, системністю феномена фортепіанної школи та її дихотомічною спрямованістю на репрезентацію національних мистецьких настанов та крос-культурну комунікацію. Додаткові виміри універсализму діяльності піаніста формує поліфункціональна та різноспрямована

діяльність концертмейстера. Поєднуючи в універсальну цілісність педагогіку, виконавство та психологію, концертмейстерство має універсальне підґрунтя – масштабний системний професійний тезаурус – володіння комплексом знань щодо специфіки вокального мистецтва, органології, технічної та тембрової специфіки інструментів. Сучасна діджиталізована модуляція педагогічної і виконавської діяльності в онлайн формат формує новітні виміри універсализму концертмейстера, пов'язані з фактично імперативною потребою володіння технічними навичками при збереженні творчої емпатії, спрямованості на толерантне, гармонійне поєднання індивідуального та колективного начал, єднання творчих виконавських світів.

На межі ХХ–ХХІ ст. актуалізується закладена в національному мистецтві піанізму в ХІХ ст. традиція увиразнення громадянської, національної компоненти самопрезентації виконавця. Новачієний вектор універсализму піаніста, який зумовлений значущістю культурної дипломатії, спрямовується на створення сучасного іміджу держав, репрезентацію національних аксіологічних систем, активізацію крос-культурного полілогу та промоцію української фортепіанної школи у світовому просторі демонструють сучасні українські піаністи, зокрема О. Зайцев та Д. Таванець, О. Ботвінов, А. Барішевський. Нові виміри універсализму пов'язані і з формуванням креативних форм виконавської самореалізації – спільних творчих проєктів (О. Ботвінова з турецьким перкусіоністом Бурханом Очалом, скрипалем Д. Хоупом), синтетичних мультимедійних проєктів (PIANO LIGHT SHOW О. Ботвінова), що демонструє перманентний пошук сучасним піанізмом новітніх форм універсального творчого самовираження.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні векторів універсализму у творчості сучасних піаністів.

Література:

1. Артем'єва В. Б. Універсализм особистості в контексті відродження барокової музики: діяльність Вільяма Крісті. *Modern Ukrainian musicology: from musical artifacts to humanistic universals*: Collective monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. С. 460–478. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-072-8-23>
2. Батанов В. Ю. Універсализм композиторської особистості в музичному мистецтві ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Одеса: Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової, 2016. 16 с.
3. Генкін А. О. Музично-історичні детермінанти піанізму. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*, 2021. № 20 С. 154–164.
4. Дітчук О. Перші українські піаністи на європейських сценах. *Вісник Львівського національного університету. Серія мистецтво*, 2012. Вип. 11. С. 56–68.
5. Зубай Ю. М. Проєкт творчого універсализму в діяльності в діяльності педагогів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття: дис. ... д-ра філософії (канд. культурології): 034. Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, 2024. 231 с.
6. Калашнікова А. Тезаурус концертмейстера: системний підхід. *Слобожанські мистецькі студії*, 2024, № 1 (04). С. 35–39.
7. Кушнар'ова М. Українська культурна дипломатія під час війни: досвід, проблеми, перспективи. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*, 2023. Вип. 67. С. 35–53. DOI: <https://doi.org/10.15407/pr.67.035>
8. Михайлова Е. Ю. Європейські фортепіанні школи початку ХІХ століття: становлення піаністичних традицій (до 200-річчя видання «Gradus ad Parnassum» Муціо Клементі). *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*, 2018. № 3 (40). С. 66–77.
9. Пірус В. Феномен піаніста-концертмейстера та сутність його діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2024. Вип. 71. Т. 2. С. 119–123. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-18>

10. Редя В. Музика в культурній дипломатії сучасної України. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 2024. Вип. 48. С. 153–160.
11. Фен Їжань. Становлення та розвиток фортепіанної школи Китаю XX – початку XXI століть у проєкції діалогу культур: дис. ... канд. мистецтвознавства: 025. Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, 2022. 197 с.
12. Чернявська М. С., Тимофєєва К. В. Вектори оновлення фортепіанного репертуару сучасного виконавця. *Аспекти історичного музикознавства*, 2022. Вип XXIX. С. 43–67. DOI 10.34064/khnum2-29.03
13. Шевченко Л. М. Сильові характеристики української фортепіанної культури XX століття: монографія. Одеса: Астропринт, 2019. 336 с.

References:

1. Artemieva, V. B. (2021). Universalizm osobystosti v konteksti vidrozhennia barokovoi muzyky: diialnist Viliama Kristi [Universalism of the individual in the context of the revival of Baroque music: the work of William Christie]. *Modern Ukrainian musicology: from musical artifacts to humanistic universals: Collective monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. Pp. 460–478. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-072-8-23> [in Ukrainian].
2. Batanov, V. (2016). Universalizm kompozytorskoj osobystosti v muzychnomu mystetstvi XX – pochatku XXI st. [Universalism of a composer personality in the art of music in XX – beginning of XXI century]. (*Extended abstracts of candidate's thesis*). Odesa: Odeska natsionalna muzhyna akademiia im. A. V. Nezhdanovoi, 16 p. [in Ukrainian].
3. Genkin, A. (2021). Muzychno-istorychni determinant pianizmu [Musical and historical determinants of pianism]. *Musicological Thought of Dnipropetrovsk region*, 20, 154 – 164. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.33287/222113> [in Ukrainian].
4. Ditchuk, O. (2012). Pershi ukrainski pianisty na yevropeyskykh stsenakh [The first Ukrainian pianists on the European scenes]. *Visnyk Lviv University. Ser. Art Studies*, 11, 56–68 [in Ukrainian].
5. Zubay, Yu. (2024). Proiekt tvorchoho universalizmu v diialnosti pedahohiv-pianistiv Kyivskoi konservatorii druhoi polovyny XX stolittia [The project of creative universalism in the pianist teacher's activity of the Kyiv conservatory in the second half of the 20th century]. (*Candidate's thesis*). Kyiv: UNTAM. 231 [in Ukrainian].
6. Kalashnikova, A. (2024). Tezaurus kontsertmeistera: systemnyi pidkhid [Thesaurus concertmaster: system approach]. *Sloboda Art Studies*, 1 (04), 35–39 [in Ukrainian].
7. Kushnareva, M. (2023). Ukrainska kulturna dyplomatiia pid chas viiny: dosvid, problem, perspektyvy [Ukrainian cultural diplomacy during the War time: experience, issues, prospects]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 67, 35–53. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.67.035> [in Ukrainian].
8. Mykhailova, E. (2018). Yevropeiski fortepianni shkoly pochatku XIX stolittia: stanovlennia pianistychnykh tradysii (do 200-richchia "Gradus ad Parnassum" Mutsio Klementi) [European piano schools of the early 19th century: the formation of piano traditions (to the 200th anniversary the publication "Gradus ad Parnassum" by Muzio Clementi)]. *Journal of Tchaikovsky National musical academy of Ukraine*, 3 (40). С. 66–77 [in Ukrainian].
9. Pirus, V. (2024). Fenomen pianista-kontsertmeistera ta sutnist yoho diialnosti [The phenomenon of a collaborative pianist and the essence of his activity]. *Current issues of the Humanities*, 71, vol. 2, 119–123. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-18> [in Ukrainian].
10. Redya, V. (2024). Musyka v kulturnii dyplomatii suchasnoi Ukrainy [Music in cultural diplomacy modern Ukrainian]. *Ukrainian culture: the past, modern ways of development*, 48, 153–160 [in Ukrainian].
11. Feng Yizhan (2022). Stanovlennia ta rozvytok fortepiannoi shkoly Kytaiu XX – pochatku XXI stolit u proektsii dialohu kultur [Formation and development of the piano school of China in the 20th – early 21st centuries in the projection of the dialogue of cultures]. (*Candidate's thesis*). Lviv: Lviv National Academy of Music named after V. V. Lysenko. 197 [in Ukrainian].
12. Chernyavska, M., Timofeyeva, K. (2022). Vektory onovlennia fortepiannoho repertuaru suchasnoho vykonavstva [Vectors for updating the piano repertoire of a modern performer]. *Aspects of historical musicology*, XXIX, 43–67 [in Ukrainian]. DOI 10.34064/khnum2-29.03
13. Shevchenko, L. (2019). Stylovi kharakterystyky ukrainskoi fortepiannoi kultury XX stolittia [Style characteristic of Ukrainian piano music of the XX century]. Odessa: Astroprynt. 336 [in Ukrainian].